

O'ZBEKISTONDA BERUNIY VA IBN SINO YOZISHMALARINING TADQIQI

Ibragimov Bekzod Taxirjanovich,
Guliston davlat universiteti
tadqiqotchisi

RESEARCH OF THE WRITINGS OF BERUNI AND IBN SINA IN UZBEKISTAN

Ibragimov Bekzod Takhirjanovich,
Researcher at Gulistan State
University

ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАПИСЕЙ БЕРУНИ И ИБН СИНА В УЗБЕКИСТАНЕ

Ибрагимов Бекзод Тахиржанович,
исследователь Гулистанского Государственного
Университета

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda ilk uyg'onish davri ijtimoiy-falsafiy tafakkurining rivojlanishida muhim manba hisoblangan Abu Rayhon Beruniy va Abu Ali ibn Sinoning ilmiy-ontologik savol-javoblari (Yozishmalar) tadqiqoti bilan bog'liq bo'lgan ilmiy ishlar tahlili berilgan. Shuningdek, maqolada yozishmalarda Beruniy savollariga Ibn Sino javoblarining ijtimoiy falsafiy jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, "Osmon haqida", "Fizika", Hind arifmetikasi, "Kitob ul-mustaqim", Mayda zarralar, Isfaxanda rasadxona, ("Risola fiy aqsom al-hikma", Aristotel, Ajuba an ashara masoil sa'ala anho ash-Shayx ar-ra'is, "Risola ila Abu Rayxon Muxammad ibn axmad Al-Beruniy"

Abstract: This article analyzes scientific works related to the study of scientific and ontological questions and answers (Writings) by Abu Rayhan Beruni and Abu Ali ibn Sina, which are considered an important source in the development of socio-philosophical thought of the early period. The Renaissance period in Uzbekistan. The article also reveals the social-philosophical aspects of Ibn Sina's answers to Beruni's questions in correspondence.

Keywords: Abu Rayhan Beruni, Abu Ali Ibn Sina, "About the Sky", "Physics", Hind Arithmetic, "Kitob ul-Mustaqim", Small Particles, Observatory in Isfahan, ("Risalah fiy aqsam al-hikma", Aristotle, Ajuba an ashara masoil sa'ala anha ash-Shaykh ar-ra'is, "Risalah ila Abu Raykhan Muhammad ibn Ahmad Al-Biruni".

Аннотация: В данной статье дан анализ научных трудов, связанных с исследованием научно-онтологических вопросов и ответов (Переписка) Абу Райхана Беруни и Абу Али ибн Сины, которые считаются важным источником в развитии социально-философской мысли раннего период возрождения в Узбекистане. В статье также раскрываются социально-философские аспекты ответов Ибн Сины на вопросы Беруни в переписке.

Ключевые слова: Абу Райхан Беруни, Абу Али ибн Сина, «О небе», «Физика», Хиндская арифметика, «Китаб уль-Мустахим», Малые частицы, Обсерватория в Исфхане, («Рисала фий аксам аль-хикма», Аристотель). Аджуба ан ашара масойл саала анха аш-Шейх ар-Раис, «Рисала иля Абу Райхан Мухаммад ибн Ахмад Аль-Бируни».

Buyuk ajdodlarimizning boy merosini o'rganish hamon muhim ilmiy izlanishlarni taqozo etmoqda. Jahon ilm-u fani rivojiga beqiyos hissa qo'shgan mutafakkirlar Abu Rayhon Beruniy va Abu

Ali ibn Sino ilmiy-falsafiy yozishmalarini obyektiv xolisona o'rganish, tarixiy davr ruhida tadqiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Beruniy va Ibn Sinoning tabiiy-nazariy, ilmiy-falsafiy yozishmalari

99 890 024 44 08

Bekzod824@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-6112-8106>

manbalarda qayd etilishicha ko'p bo'lgan, ammo bizgacha Aristotelning "Osmon haqida" va "Fizika" asarlariga oid Beruniyning 18 ta savoli va ushbu savollarga Ibn Sinoning javoblari birinchi bor o'zbek va rus tillarida 1973-yilda Toshkentda nashr etilgan bo'lib¹, ular haqida O'zbekistonlik taniqli faylasuf olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida muayyan ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin.

Beruniyning Ibn Sino bilan savol javoblari alohida shaklda yetib kelgan. Masalan, Beruniyning 18 ta savoli, alohida, Ibn Sinoning javoblari esa 2 ga bo'lingan xolda saqlangan. Ushbu yozishmalarda aniq va tabiiy fanlar, ayniqsa koinot ilmi bilan bog'liq mulohazalar va baxslardan iborat deb bimalol aytishimiz mumkin. Dastlabki 10 ta savol Aristotelning "Osmon haqida kitob" nomli asarining muhokamasiga bog'liq, unda Ibn Sinoning cheksizlik tushunchasi bo'yicha Aristotel qarashlarini rivojlantiradi. Yozishmalar fanda "Shayx ur-Rais(Ibn Sino)ga berilgan o'nta savolga javoblar ("Ajuba an ashara masoil sa'ala anho ash-Shayx ar-ra'is")² degan nom bilan yetib kelgan.

Mazkur yozishmalar boshqa nomlarda ham uchrashi mumkin: "Abu Rayhon Beruniyga maktub" ("Risola ila Abu Rayxon Muxammad ibn axmad Al-Beruniy")³. Keyin sakkizta savol esa Aristotelning "Fizika" kitobidagi ayrim masalalarning muhokamasiga bag'ishlangan. Barcha savol-javoblar (Yozishmalar) hozirgi kundagi holatga ruschada Yu.N.Zavadovskiy, o'zbekchada A.Sharipovning xizmatlari bilan chop bo'ldi. (1957, ikkinchi nashri 1973)⁴. Mana 50 yildirki ushbu ilmiy izlanishlar hanuzgacha ko'plab bu sohadagi ilmiy masalalar o'z yechimini kutmoqda.

Yozishmalarning tarixiy ahamiyatini muhimligini isbotlovchi yana bir qancha asarlar

¹ Беруни и Ибн Сина. Переписка. Отв.редактор Академик И.Муминов, Т.: Фан, 1973

² ЎзР ФА Шарқшунослик институти қўлёзмаси. №2385/1551, мазкур саволлар, Абулқосим Журжоний(ёки ал-Кирмоний) томонидан берилган деган маълумот ҳам бор (Вахобов Б.А. Рукописи произведений Ибн Сины в собрание Институт востоковедения АН УзССР. Т.: Фан, 1982-С.32).

³ ЎзР ФА Шарқшунослик институти қўлёзмаси. №2385/1015

⁴ Ал-Бируни и Ибн Сина. Десять вопросов Бируни относительно "Книги о небе" Аристотеля и ответы Ибн Сины. Восемь вопросов Бируни относительно "Физики" Аристотеля и ответы Ибн Сины. Пер. Ю.Н.Завадовского.В

yaratildi, ilmiy izlanishlar olib borildi. Jumladan, Ibn Sinoning falsafa fanlari tasnifi risolasi ("Risola fiy aqsom al-hikma")ning nazariy qismida quyi, o'rta va yuqori tabaqa fanlar xususida mulohaza yuritilgan va o'rta tabaqa matematik bilimlar doirasi deb ta'riflangan⁵. Ushbu asarning qimmatli tomoni shundaki, allomaning asosiy qarashlari, aynan ijtimoiy masalalar orqali jamiyatdagi unsurlar tahlili o'z ifodasini topadi. Beruniy savollariga javob bergan Ibn Sino ayniqsa falsafiy fanlarning mohiyati, shuningdek, tabiatdagi voqea va hodisalarni idealistik nuqtai nazardan izohlashga harakat qiladi. Beruniy esa matematik sifatida barcha savollarda, dialektik materializm nuqtai nazaridan e'tirozlar bildiradi.

Beruniy va Ibn Sinoning ilmiy izlanishlarining xilma-xilligi, ularning universalligi betakror fenomendir. Beruniy va Ibn Sino yozishmalarida muhokama qilingan ba'zi ilmiy falsafiy masalalar ularning yirik fundamental asarlarida ham tahlil etilgan.

Endilikda bevosita yozishmalarda mutafakkirlarning ontologik va gnoseologik ta'limotlarga turlicha yondashuvlar asosida o'zlarining qarashlarini asoslaganliklari masalasiga to'xtalib o'tamiz.

Beruniy va Ibn Sino ilmiy falsafiy yozishmalarining bir qismi ham aynan ushbu masalaga qaratilgan. Beruniy o'zining to'rtinchi savolida aynan atomlar to'g'risidagi qarashlarida Ibn Sino fikrini bilmoqchi ekanligini alohida ta'kidlaydi. Beruniy o'zining bergan savollarida Aristotelning kosmologik nazariyasiga shubha bilan qaraydi va albatta Demokritning ham atomistik nazariyasini ham to'liq tushuntirib berishni so'raydi.⁶

Faxrlanish haqiqatda yaxshi xulqlar va oliy fe'llarda oldin ketish, ilm-u hikmatni egallash va

.кн. Материалы по истории прогрессивной общественно-философской мысли в Узбекистане, изд 2. доп. Т.: Фан. 1957, -С.128-162, Беруни и Ибн Сина переписка. Отв. ред. Академик И.Муминов, Т.: Фан. 1973.

⁵ ЎзР ФА Шарқшунослик иснтитути қўлёзмаси, № 2213/111; Б.А.Вахабова. Рукописи произведений Ибн Сины в собрании Института востоковедения АН УзССР. Ташкент «Фан», 1982.С.23-24.

⁶ Ибрагимов Б. DEMOCRITUS' VIEWS ON ATOMS IN THE INTERPRETATION OF BERUNI AND IBN SINA. EUROPEAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND

imkoniyat boricha mavjud (nopokliklardan) tozalanishdir. Kimda shunday (sifatlar) topilsa, hukm uning foydasiga va kimda bular yetishmasa, hukm uning zarariga bo‘ladi”, deb yozadi olim “al-*Osor al-boqiya*”da. Ushbu vazifalar nafaqat bugungi kunimiz, balki kelajagimizni ham belgilaydi, jadal sura’tlardagi islohot va yangilanish jarayonlariga ijtimoiy ma’no-mazmun bag‘ishlaydi. Dunyo olimlari tomonidan Oydagi kraterlardan biriga Abu Rayhon Beruniy nomi berilishi ham bejiz emas.

1986-yilda Quyosh tizimida kashf etilgan va Garvard markazida 9936 raqami bilan ro‘yxatga olingan kichik osmon jismlaridan biriga ham Beruniy nomi berilgan. Bu jahoniy ilm-fan markazlarining Beruniy dahosiga ko‘rsatgan ehtiromi va e’tirofidan dalolatdir.

Mutaxassislar tomonidan yozishmalar haqida fikrlar xilma-xil bo‘lib ba’zan ular ziddiyatli fikrlarni ham o‘rtaga tashlaydilar.

Jumladan, L.Saldadze⁷ o‘zining Ibn Sinoga bag‘ishlangan risolasida badiiy uslubda bo‘lsa-da yozishmalar bo‘lganmikan o‘zi degan savolni qo‘yadi va o‘zining ilmiy izlanishlarida Beruniyning Ibn Sino bilan uchrashuvi bo‘lganmi? Bo‘lgan bo‘lsa, necha marotaba va qayerda degan savollarga javob izlaydi. Ayni paytda Beruniyning Buxoroga borib Ibn Sino bilan uchrashgani haqida ham taxminlar manbalarda uchraydi. Shu asnoda Abu Ali Ibn Sinoning do‘sti va maslakdoshi Abu Said Ahmad Ibn Ali Ma’sumiyning Beruniy va Ibn Sino munosabatlarida uning faqat xattoblik faoliyati bilangina emas balki, xollarda ustozining nomidan javob bergani manbalarda mavjud. Beruniyshunos olim Anvar Sharipovning ta’kidlashicha,⁸ Abu Said Axmad Ibn Alining yozishmalarining qo‘lyozmasining fotokopiyasini va uning yo‘llanmasi Eronlik sharqshunos olim, professor Doneshpadjuxa tomonidan ehtirom bilan lutfan yuborilganligi va bu manbaning asl nusxasi esa 149-sonli raqam bilan Eron majlisi kutubxonasida saqlanayotganligi haqida ma’lumot beradi.

Beruniy va Ibn Sino yozishmalarining tarixiy ahamiyati, ushbu nodir qo‘lyozmaning ilmiy-falsafiy qiymati juda katta. Shunday ekan, ushbu manbani

o‘rganish, allomalarning fikr va mulohazalarini kitobxonga sodda tilda tushuntirish nuqtai-nazaridan quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, Beruniy va Ibn Sino ilmiy g‘oyalari va konsepsiyalari hozirga kelib ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Olimlar ko‘targan ko‘plab masalalar, ilmiy bashoratlari va farazlari ilm-fan rivojida muhim bo‘lib, qator masalalarga yechim topishda qimmatli manba, va ayni paytda insonni qurshab turgan olam va uning sir asrorlarini falsafiy bilishda ilmiy nazariy ahamiyatga egadir;

Ikkinchidan, yozishmalarining ahamiyati shunchalar muhimki, antik jamiyatning yirik namoyandasi Aristotelning fikri va mulohazalarini tarixini falsafiy jihatdan tadqiq etib berdilar;

Uchinchidan, Beruniy va Ibn Sino ilmiy merosini o‘rganish uchun muhim va munosib tavsiyalarni bildirmoqchiman. Ishonch bilan, ularning ilmiy asarlari va muallifliklari muhim ma’lumotlar oluvchi manbalardir. Bu asarlarni o‘qish va o‘rganish bilan siz Beruniy va Ibn Sinoning ilmiy fikr, mulohazalari va ta’lim tizimlari haqida ko‘proq bilimlarga ega bo‘lasiz.

Beruniy va Ibn Sino Sharq ilk uyg‘onish davrida ijod etgan, ilmiy-falsafiy tafakkurning rivojiga ulkan hissa qo‘shgan ensiklopedist olimlardan va buyuk mutafakkirlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Беруни и Ибн Сина. Переписка. Отв. редактор Академик И.Муминов, Т.: Фан. 1973
2. ЎзР ФА Шарқшунослик институти қўлёзмаси. №2385/1551, мазкур саволлар, Абулқосим Журжоний (ёки ал-Кирмоний) томонидан берилган деган маълумот ҳам бор (Вахобов Б.А. Рукописи произведений Ибн Сины в собрание Институт востоковедения АН УзССР. Т.: Фан, 1982-С.32).
3. ЎзР ФА Шарқшунослик институти қўлёзмаси. №2385/1015
4. Ал-Бируни и Ибн Сина. Десять вопросов Бируни относительно “Книги о небе” Аристотеля и ответы Ибн Сины. Восемь вопросов Бируни относительно “Физики”

MANAGEMENT STUDIES ISSN: 2750-8587 Volume: 02.2022.

<https://eipublication.com/index.php/eijmrms>

⁷ Салдадзе Л.Г. Ибн Сина (Авиценна): страницы великой жизни: исторический роман. — Ташкент:

Изд-во лит-ры и искусства им. Гафура Гуляма, 1983. -464 с.

⁸ Тўйчиев Б.Т. Беруний ва Ибн Сино. Т.: 2020. Ижод принт.-Б 32

Аристотеля и ответы Ибн Сины. Пер. Ю.Н. Завадовского. В кн. Материалы по истории прогрессивной общественно-философской мысли в Узбекистане, изд. 2. доп. Т.: Фан. 1957,

5. ЎзР ФА Шарқшунослик институти қўлёзмаси, № 2213/111; Б.А.Вахабова. Рукописи произведений Ибн Сины в собрании Института востоковедения АН УзССР. Ташкент «Фан», 1982. С.23-24.

6. Тўйчиев Б.Т. Беруний ва Ибн Сино. Т.: 2020. Ижод принт. -Б 78.

7. Ибрагимов Б. DEMOCRITUS' VIEWS ON ATOMS IN THE INTERPRETATION OF BERUNI AND IBN SINA. EUROPEAN INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND MANAGEMENT STUDIES ISSN: 2750-8587 Volume: 02.2022.

<https://eipublication.com/index.php/eijmrms>

8. Салдадзе Л.Г. Ибн Сина (Авиценна): страницы великой жизни: исторический роман. — Ташкент: Изд-во лит-ры и искусства им. Гафура Гуляма, 1983.

